

گردشگری موسیقی (موسیقی مقامی تربت جام)

محسن کلانتری^۱ مریم قیامی^{*۲}

۱. هیات علمی دانشگاه تهران و دانشیار دانشگاه زنجان

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی توریسم دانشگاه تهران

چکیده:

در دنیای مدرن امروز، گردشگری یکی از منابع مهم درآمد در میان کشورهای جهان محسوب می‌شود و گردشگری فرهنگی که از نیمه دوم قرن بیستم به طور قابل ملاحظه‌ای توجه همگان را برانگیخت، در این میان جایگاه ویژه‌ای دارد. گردشگری موسیقی که یکی از دستاوردهای مهم گردشگری فرهنگی است، امروزه به صنعتی جهانی و موفق بدل گشته است. کشوری مانند ایران که سرزمین اقوام گوناگونی است و هرکدام دارای سبک خاصی از موسیقی و ساز مخصوص به آن می‌باشند، می‌تواند مقصد بسیاری از گردشگران باشد. موسیقی هر منطقه بیانگر خلیات و حالات درونی مردمان آن منطقه می‌باشد و به گونه‌ای از طریق موسیقی می‌توان پی به خصوصیات آن منطقه برد. هدف مقاله حاضر بررسی موسیقی مقامی تربت جام به عنوان راهی برای توسعه گردشگری موسیقی و تنوع بخشیدن به اشکال گردشگری فرهنگی در منطقه می‌باشد که در نهایت به حفظ و احیای موسیقی و فرهنگ بومی منطقه منجر می‌گردد. تربت جام با توجه به دارا بودن موسیقی غنی مقامی در جهت انجام مطالعات انتخاب گردیده است. روش تحقیق تحلیلی - توصیفی می‌باشد و برای جمع آوری اطلاعات از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد موسیقی مقامی تربت جام می‌تواند جاذب گردشگر و موجب رونق و تنوع بخشی به جاذبه‌های گردشگری منطقه باشد و گردشگری عامل و انگیزه‌ای می‌شود برای حفظ و احیای موسیقی محلی و از آنجا که موسیقی زیرمجموعه‌ای از فرهنگ است، گردشگری موسیقی حفظ و احیای فرهنگی بومی منطقه را در پی دارد.

واژه های کلیدی: گردشگری، گردشگری فرهنگی، گردشگری موسیقی، موسیقی مقامی، تربت جام.

* نویسنده رابط: maryam.ghiami68@gmail.com

مقدمه:

گردشگری، یکی از بزرگترین و پربازده‌ترین فعالیت‌های اقتصادی در دنیا است که بالاترین میزان ارزش افزوده را ایجاد می‌کند و به طور مستقیم و غیرمستقیم بر فعالیت سایر بخش‌های اقتصادی تأثیر می‌گذارد. گردشگری امروزه به فعالیتی رقابتی در میان کشورها تبدیل شده است و کشورها به منظور کسب درآمد و بهره اقتصادی بیشتر در این زمینه به ارائه روش‌های جدید و نوآوری در این زمینه روی آورده‌اند. یکی از این راه‌ها بهره‌گیری از فرهنگ و میراث فرهنگی که از گذشتگان برجای مانده است. گردشگری فرهنگی از جمله گونه‌های اصلی گردشگری در ایران و بسیاری از کشورهای جهان می‌باشد که فرهنگ و سایر مسائل فرهنگی باعث جذب گردشگران می‌شود و محور اصلی این نوع گردشگری آگاهی از گذشته و آشنا شدن با آداب و رسوم گذشته، فعالیت‌های سنتی اقتصادی و الگوهای فرهنگی (موسیقی، رقص، جشن و...) می‌باشد و این گردشگری مخاطبان و شیفتگان جدیدی را برای هنرهای محلی به ویژه موسیقی محلی ایجاد می‌کند. امروزه فرهنگ و مسائل فرهنگی جزء بسیار مهمی از گردشگری معاصر به شمار می‌رود. فرهنگ جاذبه اصلی گردشگری است. بدون فرهنگ که تفاوت‌ها را ایجاد می‌کند، همه اطراف ما شبیه یکدیگر می‌شود. همه دنیا بدون داشتن میراث‌های فرهنگی مختلف، اندک چیزی برای ارائه خواهند داشت که مسافران را به منظور گردشگری جذب کنند. (اشرفی ریزی، حسن & کاظم پور، زهرا، ۱۳۹۱)

گردشگری یک از عوامل تسهیل کننده جهانی شدن محسوب می‌شود و به عنوان یکی از جریان‌های داخل شبکه اقتصاد جهانی در راستای انتقال جریان سرمایه از مرکز به پیرامون عمل می‌کند و یکی از چهره‌های مثبت جهانی شدن است که بر ویژگی‌ها و جذابیت‌های محلی شدن تأکید می‌کند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۵؛ ۲۳۷).

گردشگری فرهنگی فرصتی را فراهم می‌آورد که می‌توان از آن در جهت گسترش عوامل فرهنگی و هنری مانند موسیقی و هنرهای نمایشی بهره برد و گسترش فعالیت‌های هنری در سطح جامعه کاهش ناهنجاری‌های اجتماعی را به همراه دارد. بدین جهت است که بسیاری از کشورهای فعال در زمینه گردشگری این فرصت را مغتنم شمرده و به ارائه روش‌های نوین و خلاقانه پرداخته‌اند.

موسیقی و گردشگری، ارتباط عمیق و دیرینه‌ای با هم دارند. موسیقی بومی بازنمایی از فرهنگ و هویت مردم به شمار می‌رود. موسیقی جزء جدایی ناپذیر از زندگی مردمان یک سرزمین می‌باشد و در جای جای زندگی و فرهنگ‌شان ردپای موسیقی وجود دارد. موسیقی یکی از زیباترین و پرترفدارترین هنرها است و جزیی از فرهنگ و ابزار بازگو کننده هویت فردی و گروهی است. موسیقی و گردشگری دو امری هستند که همواره نقش مهمی در افزایش روحیه و نشاط بازی کرده‌اند. مرور پیشینه و ادبیات تحقیقی نشان می‌دهد موسیقی می‌تواند ابزاری برای جذب گردشگری و توسعه گردشگری فرهنگی در مناطق مختلف باشد.

موسیقی پیوندی ذاتی با گردشگری دارد. به عنوان یک جاذبه، یک معرف برای وضع معیشت و سبک زندگی، و محلی برای پیام‌ها و انگیزه‌های سفر. در ساده‌ترین سطح، رویدادها و اجراهای صحنه‌ای موسیقی

تقریباً پای ثابت تمامی گونه‌های گردشگری هستند. موسیقی در سطح جهان به عنوان یک بخش اساسی از تجربیات فرهنگی و سبک زندگی شناخته می‌شود تا جایی که گردشگران به طور کلیشه‌ای انتظار دارند تجربه حضورشان در مکان‌های فرهنگی با موسیقی خاصی همراه شود. (زندباف، حسین، ۱۳۸۸)

از قدیمی‌ترین هنرهای بشر که از ابتدا تاکنون همراه وی بوده است موسیقی می‌باشد. در ابتدا به صورت کاملاً ساده و ابتدایی اما در طول زمان تحول و تکامل یافته و به صورت امروزی آن نمود یافته است. حتی در سنگ نگاره‌های تخت جمشید هم تصویری از سازهای موسیقی به چشم می‌خورد و هخامنشیان هم دارای انواعی موسیقی بودند. موسیقی از زیباترین هنرها است که ساده‌ترین راه انتقال عواطف و احساسات آدمی است. موسیقی تأثیر بسیاری در جذب علاقه‌مندان به این هنر را دارد و بدین طریق با اجرای مراسم‌ها، جشنواره‌ها، برپایی کارگاه‌های آموزشی و سازشناسی مرتبط با سبک خاص موسیقی در محیطی مناسب با آن می‌توان به توسعه گردشگری موسیقی کمک شایانی نمود. علاوه بر گردشگری سلامت که گردشگران برای شادابی و نشاط اقدام به مسافرت می‌کنند، گردشگری موسیقی نیز گردشگران بسیاری را جلب می‌نماید.

موسیقی مقامی تربت جام با توجه به غنای ردیفی و پیکره بسیار غنی خود می‌تواند عامل مهمی در جذب گردشگران فرهنگی و توسعه گردشگری فرهنگی و موسیقی عمل نماید و شهرستان تربت جام را که مهد استادان بنام در زمینه موسیقی مقامی می‌باشد، مورد توجه همگان قرار دهد.

سوالات پژوهش:

- ۱) آیا موسیقی مقامی تربت جام می‌تواند به عنوان راهی برای توسعه گردشگری موسیقی در منطقه مورد نظر باشد؟
- ۲) آیا توسعه گردشگری فرهنگی و موسیقی می‌تواند باعث حفظ و احیای موسیقی محلی شود؟

روش تحقیق:

روش تحقیق در این پژوهش تحلیلی-تفسیری می‌باشد و برای جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای، اینترنتی و مصاحبه استفاده شده است.

محدوده مورد مطالعه:

شهرستان تربت جام از شهرستان‌های استان خراسان رضوی است. مرکز این شهرستان، شهر تربت جام است. نام کنونی شهر از تربت شیخ احمد جام برگرفته شده است. البته به گفته برخی منابع، در زمان‌های گذشته از ارتفاعات اطراف، این شهر به شکل جام دیده می‌شده است. بر این اساس نام این شهر را تربت جام (سرزمین جام مانند) نامیدند. در طول تاریخ ناحیه کنونی شهرستان تربت جام و مرکز آن با نام پوزگان، بوزجان و جام نیز شناخته می‌شده است. این شهرستان با مساحت تقریبی ۸۱۶۶ کیلومتر مربع در شرق

خراسان قرار دارد. در سال ۱۳۳۶ به عنوان شهرستان شناخته شد. براساس آخرین سرشماری در سال ۱۳۹۰ جمعیت این شهرستان ۲۶۲۷۱۲ نفر است. بیشتر مردم این شهرستان مسلمان و پیرو مذاهب شیعه و سنی می‌باشند. اقوام مختلفی در تربت‌جام زندگی می‌کنند که ترکمن‌ها، اعراب، بلوچ‌ها و فارس‌ها از مهم‌ترین آنها هستند. (ویکی‌پدیا <http://wikipedia.com>)

از صنایع دستی استان می‌توان به قال و قالیچه بافی، کرباس بافی، پلاس بافی، جوال و خورجین بافی اشاره نمود که البته لازم به ذکر است که قالی تربت‌جام از مهم‌ترین صنایع این استان است که جنبه صادراتی دارد. همچنین می‌توان از دیگر صنایع آن به بافتن دستمال و چادرشب اشاره نمود.

این شهرستان از شمال به مشهد از مشرق به رودخانه هریرود و ادامه آن در جنوب مرز افغانستان و شهرستان تایباد و از مغرب به شهرستان تربت حیدریه و فریمان منتهی می‌شود. شهرهای این شهرستان تربت‌جام، صالح‌آباد، نصرآباد و نیل شهر می‌باشد. ارتفاع این شهرستان از سطح دریاهای آزاد ۹۲۸ متر است. فاصله تربت‌جام تا مرز افغانستان ۶۶ کیلومتر است. (پرتال فرمانداری تربت‌جام)

تربت‌جام از نظر آب و هوایی در منطقه نیمه بیابانی با تابستان‌های گرم و خشک و زمستان‌های سرد قرار دارد. بافت اقلیمی شهرستان در بخش شمالی کوهستانی است که از مهم‌ترین ارتفاعات آن می‌توان به کوه «شاه‌نشین» با بلندی ۲۱۱۷ متر و عرض ۴۸ کیلومتر با وضعیت شمال غربی - جنوب شرقی اشاره نمود. شاه‌نشین پر آب‌ترین کوه منطقه جام با جنگل‌های طبیعی پسته است. در جنوب و غرب این ناحیه نیز کوه‌های باخرز و بزد قرار گرفته است. دشت جام که جزئی از حومه آبریز «قره‌قوم» محسوب می‌شود دارای رودخانه جام و هریرود است که رودخانه هریرود از افغانستان سرچشمه می‌گیرد؛ اما دشت جام به سبب وجود رسوبات جام رود بسیار حاصلخیز است. محصولات عمده این شهرستان گندم، چغندر، جو، پنبه، خربزه، هندوانه، زیره و محصولات باغی است. (سایت شهرداری تربت‌جام <http://torbatjamcity.ir>)

شهرستان تربت‌جام نیز دارای اماکن و جاذبه‌های تفریحی و گردشگری می‌باشد که می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

آرامگاه شیخ جام، پل خاتون، تپه جهانگیر آباد، تپه سراب، تپه شور قلعه، تپه صدر آباد، تپه طلایی، تپه قشه توت، تپه گرماب، تپه گلارچه، تپه گنج آباد، خواجه حسام، قلعه استای، قلعه زور آباد، قلعه فیض آباد، قلعه گبری، قلعه گوش لاغر، فنقر، کاریز دیوان، گلار صارم و مسجد خواجه عزیزالله مکان‌های دیدنی و تاریخی این منطقه را تشکیل می‌دهند. (همان منبع)

موسیقی: موسیقی تربت‌جام قدمت و پیشینه‌ای طولانی در فرهنگ ایران دارد. دوتار مهم‌ترین و رایج‌ترین ساز در میان مردم تربت‌جام است که آن را به مهارت می‌نوازند. موسیقی تربت‌جام برخاسته از دل آیینها و آداب و رسوم است که هزاران سال قدمت دارد. منظومه خوانی، شاهد خوانی، اضحی خوانی، صلوات خوانی، موسیقی سفر، لالایی مادران، موسیقی آموزشی، مناجات، نعت، منقبت و فضیلت خوانی از شاخه‌های موسیقی آوازی در تربت‌جام است. دوبیتی خوانی نیز در موسیقی تربت‌جام بسیار رایج است که خود شامل

دوبیتی‌های عاشقانه، هجرانی، حکمی، عارفانه و... می‌شود. نسل امروز نیز در کنار پیشکسوتان به اشاعه فرهنگ ناب موسیقایی تربت جام می‌پردازند. حسین دامن پاک، عزیز تنها، غفور محمدرزاده، عبدالله عبدی، پیمان غمخوار احمدی و... برخی از این افرادند.

رقص: رقص‌های محلی زیادی فرهنگ مردم تربت‌جام وجود دارد، اما سه نوع رایج تر است:

رقص هتن یا هتم، هپل بازی و چوب بازی.

تاریخچه سفر و گردشگری:

بررسی تاریخ سفر از سده‌های گذشته موید آن است که انسان‌ها به انگیزه‌های گوناگونی همچون تجارت، آموزش، زیارت و انجام امور مذهبی، ماجراجویی و نیز انجام وظایف سیاسی به سفر می‌پرداخته‌اند. سرزمینهای پیرامون دریای مدیترانه در طی سالهای ۲۰۰۰ ق.م و ۵۰۰ ب.م مسیح در تحول صنعت گردشگری نقش عمده‌ای ایفا کرده‌اند. اقسام گوناگون گردشگری با منشأ تجارت، زیارت، آموزش، درمان در این دوران در منطقه مدیترانه پا گرفتند. در یونان معابدی وجود داشت که مردم برای زیارت و شفا به آنجا مراجعه می‌کردند. در قرون شکوفایی تمدن اسلامی کسب علم و دانش در میان مسلمانان از رونق بسیار برخوردار بود. چنانچه در آموزه‌های پیامبر اکرم (ص) نیز برای رسیدن به علم و دانش سفر به نقاط دور دست ارزش تلقی می‌گردید. در همین دوران است که سفر در سرزمین‌های اسلامی کمابیش رونق دارد و به خصوص موضوع زیارت اماکن مقدس انگیزه مهم تلقی می‌شود. (رنجبران، بهرام & زاهدی، محمد، ۱۳۹۳) *اطلب العلم و لو بالصین: رسول اکرم (ص)، بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۸۰*

گردشگری در ادب و فرهنگ ایرانی:

سفر در سرزمین ایران پیشینه‌ای دیرینه دارد، شاید اولین گردشگرانی که در این سرزمین گسترده عبور می‌کردند، بازرگانانی بودند که بار شترها و اسب‌هایشان را پارچه‌های رنگین و ادویه‌های عطراگین تشکیل می‌داد، بازرگانانی که از جاده ابریشم عبور می‌کردند و با گذر از قلب ایران، کوله‌باری از خاطره و تجربه را همراه کالاهایشان به سرزمین‌های دیگر می‌بردند. بیهوده نیست که در سفرنامه‌های جهانگردان حرفه‌ای از مارکوپولو گرفته تا شرق شناسانی که در قرن گذشته پا به مشرق زمین می‌گذاشتند، ایران پوشیده از رمز و راز بود و یک زیبایی محسوس کننده، عطراگین و مرموز را در یاد و خاطره سیاحان برجای می‌گذاشت.

سفر به منزله دانشگاهی است که نصیب تشنگان فضیلت و طالبان علم و جویندگان حقیقت می‌شود تا بدین وسیله، از خوان معرفت دیگران بهره جویند و خود را صدر نشین مقام علم و معرفت و کمالات انسانی کنند. از آنجا که اندیشمندان و متفکران اسلامی، نخستین سرچشمه فکری شان قرآن کریم است لذا با استناد به توصیه‌های قرآن روحیه‌ای پویا و جستجوگر یافته‌اند.

با نگاهی به تاریخچه زندگی مشاهیر اسلامی و صاحبان معرفت در می‌یابیم که آنان افرادی جهانگرد بوده‌اند و اکثر عمر خود را در سفر گذرانده و هر بار با کوله‌باری از حکمت و تجربه به وطن بازگشته‌اند. قطران، انوری، سعدی، مولانا، امام محمد غزالی، عنصرالمعانی، خاقانی، ناصر خسرو قبادیانی، بوعلی سینا و ملاصدرا از این دسته بوده‌اند. در بیشتر آثار باقیمانده ادبی از شاعران و نویسندگان به نتیجه مفید و پر برکت مسافرت‌ها اشاره‌های دلنشین چه در قالب نثر و چه در قالب نظم شده است. (دولت آبادی، فیروز & یعقوب زاده، رحیم، ۱۳۸۸)

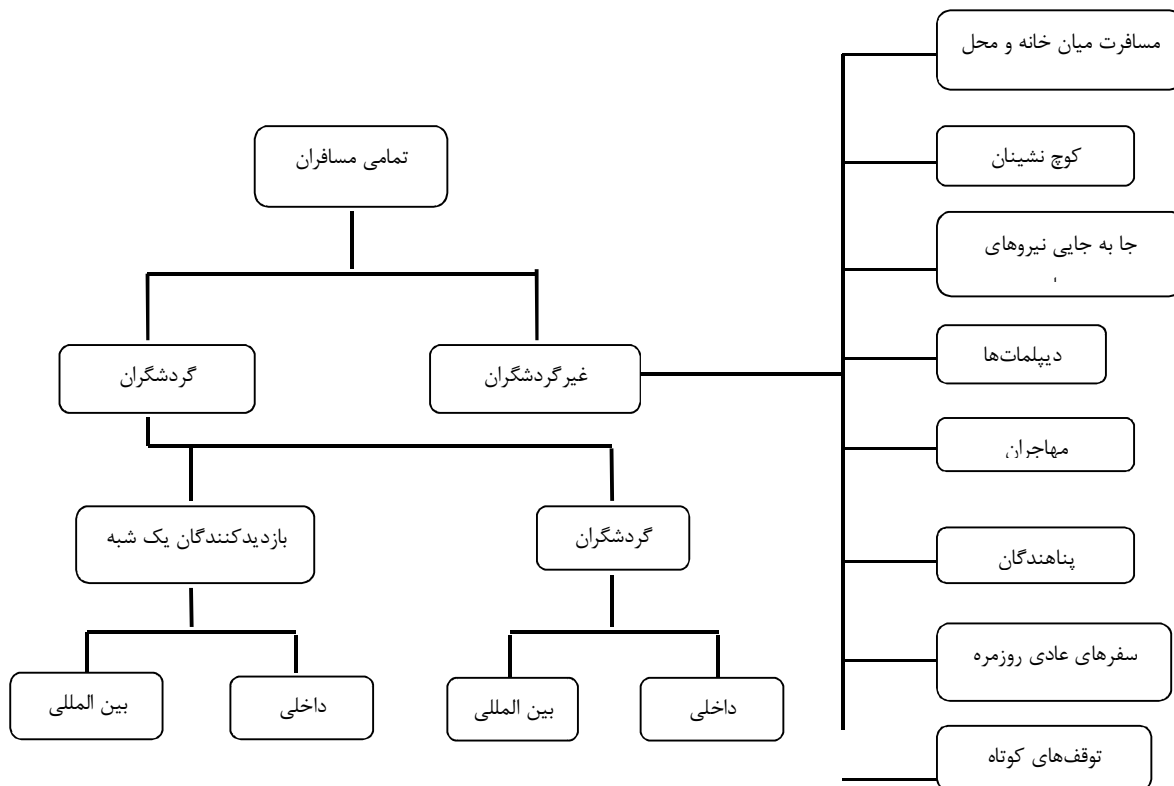
گونه شناسی گردشگری :

گردشگری انواع متفاوت و گسترده‌ای دارد. شناخت گردشگری از چند لحاظ مهم است:

۱) با شناخت گونه‌های گردشگری به گستردگی مفاهیم و ارتباطات ساختاری این صنعت چند منظوره پی می‌بریم، لذا شناخت این امر از بعد فلسفی و نظری و ساختاری و برنامه‌ریزی و هدف‌گذاری مهم است. (شکل ۱)

۲) گردشگری یک امر تخصصی است، یک موسسه حتی یک کشور نمی‌تواند در همه شاخه‌های گردشگری فعالیت کند. لذا با شناخت دقیق‌تر انواع گردشگری؛ کشورها، هتل‌ها و سایر موسسات فعال در این زمینه می‌توانند گونه گردشگری مناسب را انتخاب کنند. به عنوان مثال هتلی که می‌خواهد در زمینه گردشگران علمی / پژوهشی و سمیناری تخصص یابد باید مجهز به سالن‌های سخنرانی و کارکنان آموزش دیده در این زمینه باشد؛ ولی هتلی که چنین هدفی را برای خود مشخص نکرده نیاز به ساخت سالنهای مجهز برای سخنرانی ندارد. (پاپلی یزدی، محمدحسین & سقایی، مهدی، ۱۳۹۱)

انتخاب شاخه‌های گردشگری و سرمایه‌گذاری در آن توسط کشورها و موسسات گردشگری بستگی به عوامل متعددی از جمله زیرساخت‌های موجود و امکانات سرمایه‌گذاری و زمینه‌های فرهنگی دارد؛ برای مثال کشورهای اسلامی با توجه به ارزش‌های دینی - فرهنگی خود نمی‌توانند گردشگری چهار S را انتخاب کنند. لذا این کشورها سرمایه‌گذاری‌های کلان در سواحل انجام نمی‌دهند، مگر آنکه بخواهند ارزش‌های فرهنگی - دینی خود را نادیده بگیرند.

شکل (۱) - گردشگران و غیر گردشگران در پهنه سفر

گونه‌های گردشگری:

وانس اسمیت از شش گونه گردشگری به صورت زیر نام می‌برد: (الوانی، مهدی & دهدشتی شاهرخ، زهره، ۱۳۷۳)

(۱) **گردشگری قومی:** این نوع از گردشگری به منظور مشاهده سبک زندگی افراد بومی و اقوام انجام می‌شود. هدف گردشگری قومی شناخت اقوام مختلف و شرکت در تجربه‌های آنان است.

(۲) **گردشگری هنری:** درصدد شناخت هنرهای ملل دیگر و آگاهی از آن است.

(۳) **گردشگری تاریخی:** این گونه از گردشگری که (گردشگری میراث) نیز نامیده می‌شود به بازدید از موزه‌ها، مکان‌ها و ابنیه تاریخی می‌پردازد و امروزه بخش عمده‌ای از گردشگری را به خود اختصاص داده است.

(۴) **گردشگری طبیعت گرا:** تاکید این گونه از گردشگری بیشتر بر جاذبه‌های محیطی و طبیعی و پناه بردن به آغوش طبیعت زیبا و تحسین و درک و لذت بردن از جاذبه‌های طبیعی است.

(۵) **گردشگری تفریحی:** توجه این گونه از گردشگری معطوف به شرکت در فعالیت‌های ورزشی، استفاده از چشمه‌های آب معدنی، حمام آفتاب و برخوردهای اجتماعی در یک محیط دلنشین و راحت است.

۶) گردشگری کاری: مقصود اصلی از این گونه گردشگری، تفریح یا استراحت نیست بلکه انجام بخشی از کار یا حرفه توأم با مسافرت است. مشخصه این گردشگری شرکت در کنفرانس‌ها، گردهمایی‌ها، سمینارهای علمی، تحقیقاتی و تخصصی است.

دکتر علی اصغر رضوانی نیز گونه شناسی گردشگری را به شرح زیر تقسیم کرده است: (رضوانی، علی اصغر، ۱۳۷۴)

۱) گردشگری تفریحی ۲) گردشگری درمانی ۳) گردشگری فرهنگی ۴) گردشگری اجتماعی
 ۵) گردشگری ورزشی ۶) گردشگری مذهبی و زیارتی ۷) گردشگری بازرگانی و تجاری ۸) گردشگری سیاسی

گردشگری فرهنگی:

بنابر آمار رسمی سازمان جهانی گردشگری (WTO)، گردشگری به عنوان یکی از بخش‌های مهم اقتصاد در سراسر جهان پدید آمده است و در برخی از کشورها منبع اصلی تولید ثروت است. باتوجه به آمارهایی که توسط سازمان جهانی گردشگری (WTO) ارائه شده است براهمیت اقتصادی گردشگری در سطح جهان تأکید می‌کند (Rodríguez-Santos, González-Fernández, & Cervantes-Blanco, 2013)

در گذشته مطالعات گردشگری بیشتر بر روی محیط طبیعی تمرکز داشتند و این مطالعات به نقش فرهنگ در ایجاد محیطی مناسب گردشگری توجهی نداشتند. مطالعات انتقادی اخیر از پدیده گردشگری سعی در جبران این امر برآمده است از طریق توجه کردن به صورت متعادل به فرهنگ و محیط طبیعی در گردشگری (Towner, 1997).

علاقه به تجربه و یادگیری فرهنگ‌های مختلف به طور قابل توجه‌ای در میان گردشگران امروزه رشد کرده است و به امری رایج تبدیل شده است. گردشگری فرهنگی (تجربه حضور گردشگران در جامعه محلی، ارتباط با جامعه میزبان و فرهنگ آنها، تجربه منحصر به فرد از فرهنگ و میراث فرهنگی و شخصیت‌های محلی و مردمی) را شامل می‌شود و گردشگری فرهنگی از اصولی پیروی می‌کند مانند: اطمینان از صحت و کیفیت محصولات و خدمات، فراهم آوردن محیط مناسبی برای یادگیری از طریق تعامل و مشارکت، حفظ و حمایت از منابع و ایجاد مشارکت. (Lynch, Duinker, Sheehan, & Chute, 2011)

در عصر حاضر، رابطه‌ای دو جانبه بین فرهنگ و گردشگری به وجود آمده است. فرهنگ منبعی حیاتی برای توسعه گردشگری و گردشگری نیز سهم مهمی در توسعه فرهنگی دارد (Richards, 2002, 9). در مقوله گردشگری فرهنگی، فرهنگ و جاذبه‌های فرهنگی انگیزه‌ی اصلی گردشگران است و گردشگری از طریق تولید ثروت و اشتغال برای جوامع محلی انگیزه‌ای قوی می‌شود برای حفظ و احیای فرهنگ‌های محلی و سنتی و موجبات پویایی و سرزندگی فرهنگ را فراهم می‌کند.

گردشگری فرهنگی برای آگاهی از گذشته پی بردن به تبادلات فرهنگی و تمدنی ملت‌ها، دیدن مناطق باستان‌شناختی و تاریخی، الگوهای فرهنگی (رقص، موسیقی محلی، جشن‌ها و آداب و رسوم)، فعالیت‌های سنتی اقتصادی، سبک‌های معماری و بازدید از موزه‌ها انجام می‌شود. (سپهر، محمدهامون & رحیمی، بهمن، ۱۳۹۱) در این جریان گردشگران به دنبال آشنا شدن با سنت‌ها و گذشته جامعه بومی، وارد زندگی آنها شده و تلاش می‌کنند زندگی جوامع محلی را تجربه کرده از غذای آنها تغذیه می‌کنند، تفریحات آنها را انجام می‌دهند، در مراسم‌های آیینی آنها شرکت می‌کنند و به گونه‌ای خود را همچون یک فرد بومی می‌پندارند و بدین ترتیب نوعی همزیستی میان دو فرهنگ پدید می‌آید. این همزیستی میان فرهنگ گردشگر و فرهنگ بومیان منطقه منجر به تبادلات فرهنگی می‌گردد که خود می‌تواند هر دو فرهنگ را تحت تأثیر قرار دهد.

گردشگری باعث شده است که بسیاری از مناطق جهان به منظور بهره‌مندی از مزایای گردشگری و به ویژه گردشگری فرهنگی به حفظ و احیای فرهنگ بومی خود دست بزنند. می‌توان از گردشگری به عنوان ابزار برقراری تماس و روابط بین فرهنگ‌ها و ملت‌ها استفاده کرد.

گردشگری فرهنگی به عنوان یکی از اشکال گردشگری، امروزه توجه بسیاری از کشورهای جهان را به خود برانگیخته است و به منظور بهره‌مندی از مزایای این نوع گردشگری درصدد حفظ و احیای فرهنگی بومی خود برآمده‌اند. افزایش گردشگری فرهنگی، گردشگری‌های متنوعی را در زیرمجموعه خود توسعه داد و گردشگری موسیقی یکی از مهم‌ترین دستاوردهای گردشگری فرهنگی بوده است. (زیاری، کرامت الله و صادقی، محمد، ۱۳۹۱: ۴)

گردشگری به بازآفرینی ارزش‌ها و آیین‌های سنتی کمک می‌کند. اما گردشگری فرهنگی در حین داشتن آثار مثبت فراوان دارای نقاط منفی نیز می‌باشد. در جدول شماره ۱ آثار مثبت و منفی گردشگری فرهنگی نشان داده شده است:

جدول (۱): اثرات مثبت و منفی فرهنگی گردشگری از: پیرس موسکاردو

عوامل	اثرات مثبت	اثرات منفی
استفاده از فرهنگ به عنوان عامل جذب	- افزایش حمایت از فرهنگ سنتی - به نمایش گذاردن هویت قومی و ملی - تجدید حیات هنرهای سنتی، زبان و گویش - تجدید حیات آداب و رسوم فراموش شده مانند عزاداریها، جشن‌ها و...	- تغییر در فعالیت‌های هنری و سنتی به منظور مناسب ساختن بستر برای جذب جهانگردان - وارد شدن به حریم محدوده‌های سنتی - ازدحام و شلوغی بیش از حد در مکان‌های سنتی

مأخذ: (قرخلو، ۱۳۸۵، ۱۵۱)

گردشگری موسیقی:

افزایش گردشگری فرهنگی، گردشگری‌های متنوعی را در زیر مجموعه خود توسعه داد و گردشگری موسیقی یکی از مهم‌ترین دستاوردهای گردشگری فرهنگی بوده است.

گردشگری موسیقی سفری است که هدف از آن شرکت در فستیوال موسیقی یا یک کنسرت موسیقی یا شرکت در هر نوع برنامه موسیقایی باشد. تفاوتی نمی‌کند مقصد گردشگران یک شهر بزرگ یا یک روستای کوچک باشد؛ نغمه‌ها و آواها گردشگران را با خود به هر سو می‌برند. (هدیس مدنی، <http://www.donya-e-qtasad.com/news>)

موسیقی و گردشگری دو امری هستند که همواره نقش مهمی در افزایش روحیه و نشاط بازی کرده‌اند. مرور پیشینه و ادبیات تحقیقی نشان می‌دهد موسیقی می‌تواند ابزاری برای جذب گردشگری و توسعه گردشگری فرهنگی در مناطق مختلف باشد.

موسیقی پیوندی ذاتی با گردشگری دارد. به عنوان یک جاذبه، یک معرف برای وضع معیشت و سبک زندگی، و محلی برای پیام‌ها و انگیزه‌های سفر. در ساده‌ترین سطح، رویدادها و اجراهای صحنه‌ای موسیقی تقریباً پای ثابت تمامی گونه‌های گردشگری هستند. موسیقی در سطح جهان به عنوان یک بخش اساسی از تجربیات فرهنگی و سبک زندگی شناخته می‌شود تا جایی که گردشگران به طور کلیشه‌ای انتظار دارند تجربه حضورشان در مکان‌های فرهنگی با موسیقی خاصی همراه شود. (زندباف، ۱۳۸۸)

گردشگری موسیقی، پدیده نو در جهان:

افزایش گردشگری فرهنگی، گردشگری‌های متنوعی را در زیر مجموعه خود توسعه داد و گردشگری موسیقی یکی از مهم‌ترین دستاوردهای گردشگری فرهنگی بوده است. (گردشگری موسیقی) به نوعی از گردشگری گفته می‌شود که در آن گردشگران با هدف تماشا یا مشارکت در فستیوال یا یک اتفاق موسیقایی به محل خاصی جلب می‌شوند. موسیقی راک و موسیقی هیپ‌هاپ دو موسیقی است که گردشگری موسیقی را به وجود آورده و به آن رونق داده است.

«جم بند» نمونه خوبی از گردشگری موسیقی معاصر است. «جم بند» گروه‌های موسیقی هستند که آلبوم‌ها و کنسرت‌های زنده‌شان با فرهنگ طرفدارانشان در ارتباط است و سرآمد این نگاه موسیقایی به دهه ۶۰ میلادی و گروه «گریتفول دد» باز می‌گردد و در دهه ۹۰ میلادی هم گروه فیش این سبک را ادامه داده است. (پورقناد، سجاد، گفتگوی هارمونیک <http://www.harmonytalk.com>)

«جم بند» در جشن‌ها و فستیوال‌های مختلف موسیقی مانند «بونارو» سالانه گردشگران زیادی را جذب می‌کند. این نوع گردشگری می‌تواند برای روستاهای کوچک و شهرهای بزرگ همگی رونق آفرین باشد و گواه آن سودهای میلیاردی است که این نوع از گردشگری نوظهور به کشورهای پیشرفته رسانده است؛ برای مثال درآمد سالانه انگلستان از محل این نوع گردشگری بالغ بر ۱.۴ میلیارد دلار است. اگرچه فستیوال‌های

موسیقی که در جهان اجرا می شود آنچنان از منظر تم و محتوا متنوع و گوناگون است که نمی توان درباره شرکت کنندگان در این فستیوالها نظری عمومی صادر کرد؛ اما در یک نگاه کلی شاید بتوان ادعا کرد جوانان ۱۸ تا ۳۵ ساله بیشترین شرکت کنندگان در فستیوالها و کنسرت های موسیقی هستند و افراد بین ۴۵ تا ۶۴ ساله مهم ترین مخاطبان فستیوال های فرهنگی هستند. یکی از تبلیغاتی که کشورهایمانند ایرلند، ایسلند، اتریش، فرانسه، ایتالیا، دانمارک، سوئد همیشه روی آن مانور می دهند جاذبه های موسیقایی آنهاست. حال چه این جاذبه ها در قالب خانه اپرا باشد چه در مورد نوازنده ها و خواننده های بزرگ و چه در مورد فستیوال های بزرگ موسیقی که در این کشورها برگزار می شود. مثلا در کشور ایرلند ممکن نیست وارد هیچ رستوران و کافه ای بشوید و موسیقی ایرلندی را که نماینده خلق و خو و فرهنگ این کشور است نشنوید و بسیاری از اوقات، این کشور تمام تمرکزش را برای جلب گردشگر روی همین نوع موسیقی می گذارد و بسیاری از افرادی که آرزوی سفر به ایرلند را برای شرکت در یک فستیوال موسیقی ایرلندی یا کنسرت یک خواننده ایرلندی در سر دارند. اگرچه در جشنواره های موسیقی فقط بعد موسیقی آن برجسته می شود و در تبلیغات نشانی از دیگر جاذبه های گردشگری شهری که جشنواره در آن در حال برگزاری است نمی شنویم؛ اما واضح است که کسی که به کشوری برای شرکت در یک کنسرت یا فستیوال موسیقی سفر می کند در آنجا هتل می گیرد، غذا می خورد و از جاذبه های دیگر آن شهر دیدن می کند و همه اینها یعنی توسعه گردشگری آن منطقه. گردشگری موسیقی علاوه بر اینکه در مخاطبان احساس لذت و شغف و نوستالژی ناشی از موسیقی را به وجود می آورد و یک فعالیت فرهنگی مهم محسوب می شود، روی گردشگری مناطق هم تأثیر شگرفی دارد. (همان منبع)

موسیقی مقامی:

موسیقی مقامی (موغامی) یادگار جلوه های زیبایی از فرهنگ دیرینه مشرق زمین است، که از تحریف و دگرگونی اعصار مصون مانده، نغماتی در موسیقی «موغامی» پیدا می شود که به عهد باستان بر می گردد، به عنوان مجموعه صداها و پرده های مختلف که براساس یک کوک واحد و در محور آن می گردند، تعریف شده و از آن به عنوان بالاترین مرحله خلاقیت در ترکیب ساز و آواز یاد شده است. آنچه مدنظر هنرمندان و مردم منطقه تربت جام است، مقام می باشد که در باور مردم از شان و منزلت بالایی برخوردار است و به دیده تقدس به آن می نگرند و به مصداق هنر عامه، آفریننده مشخصی ندارد و تمام افراد جامعه در شکل گیری و نقل روایت آن سهم دارند. موسیقی این سرزمین به صورت بکر و دست نخورده، حکایت از یک اصالت باستانی دارد. موسیقی مقامی بر پایه ی ساخت مقامها (موغامها) می باشد، «مقام» در موسیقی محلی به هر یک از آهنگ های ساخته شده در یک منطقه می گویند که بر اساس حادثه های تلخ و شیرین، مراسم جشن و سرور، غم و سوگواری، کار و فعالیت، جنگ و دلاوری، عشق و معرفت و... به وجود آمده است. (<http://torbatjam91.blogfa.com>)

در کتاب لغت موسیقی نوشته «افراسیاب بیگ لی» کلمه مقام که به صورت موغام یا مغام هم نوشته می‌شود، تعریف شده و از آن به عنوان بالاترین مرحله خلاقیت در ترکیب ساز و آواز یاد شده است. فارابی در کتاب «موسیقی الکبیر» از سازی به مشخصات دو تار - بدون کم و کاست - به نام تنبور خراسان نام می‌برد.

موسیقی مقامی دارای ویژگی‌های منحصر به خود می‌باشد که باعث مطرح شدن آن شده است. از جمله مهم‌ترین ویژگی آن می‌توان به انتقال آن به صورت سینه به سینه که این امر به حفظ و انتقال آداب و رسوم و فرهنگ‌های مختلف شده است. بر اساس صحبت‌های افراد بزرگ و صاحب نظر در موسیقی مقامی قدمت این سبک از موسیقی به پنج هزار سال قبل باز می‌گردد.

موسیقی مقامی از آنجا که دربرگیرنده بخشی از زندگی و آداب و رسوم مردم است، دارای ابعاد مختلف مانند زندگی روزمره، کشاورزی، غم، شادی و... می‌باشد. از دیگر ویژگی‌های موسیقی مقامی می‌توان به شاد بودن آن اشاره کرد. بدین معنی که این سبک از موسیقی را هم می‌توان به صورت شاد اجرا نمود و هم محزون، چنانچه برخی از مقام‌های برای مراسم سوگواری و عزاداری اجرا می‌گردد و برخی دیگر نیز در مراسم عروسی و پای کوبی.

بر اساس نظر آقای (هوشنگ جاوید) محقق در عرصه موسیقی مقامی خراسان نیز، با تشریح تاریخچه این شاخه از هنر، می‌گوید: به لحاظ جغرافیایی این موسیقی به سه دسته خراسان شمالی، خراسان میانه و خراسان جنوبی تقسیم می‌شود، اما از نظر معنا و مفهوم، می‌توان آن را به ۱۹ دسته تفکیک نمود که همگی اینها، بیانگر تاریخ کهن این استان پهناور است. نکته قابل توجه در رابطه با این سبک موسیقی این است که تنها مختص به مردان نمی‌باشد، بلکه زنان هم دارای موسیقی خاص خود می‌باشند که می‌توان به لالایی‌ها اشاره نمود. موسیقی مقامی تربت جام دارای بیش از ۳۰۰ مقام می‌باشد که امروزه بالغ بر ۵۰ مقام آن باقی مانده‌اند. (وبگاه <http://seeiran.ir>)

ویژگی مهم موسیقی مقامی که آن را از سایر موسیقی‌ها متمایز می‌نماید صدای ساز، نحوه اجرای آن و تکنیک نوازندگی است. ساز غالب در موسیقی مقامی خراسان دوتار می‌باشد.

از مقام‌های معروف تربت جام می‌توان به موارد زیر اشاره نمود که هرکدام دارای ویژگی‌های خاص خود می‌باشند و کاربری خاص دارند. برخی از این مقام‌ها شهرت جهانی دارند مانند نوایی که بسیاری از هنرمندان چه در داخل و چه در خارج از ایران آن را اجرا نموده‌اند.

از انواع مقام‌های دوتار، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

نوایی - الله مدد - مقام جل - مقام الله - جمشیدی - سرحدی - اشتر خجوی - کوچه باغی - آواز گل محمد - آواز غلام الدین - هزارگی و... که بیش از هفتاد مقام را شامل می‌شود.

مقام‌های سرنا و دهل: چوب بازی - حتن - پلتان - لپر - حنایی - قاسم آبادی - سه چکه

سازهای مورد استفاده شامل : دوتار- فلوت- نی- سرنا و دهل- تنبک- دایره (وبگاه shakib44.blogfa.com)

از دوتار نوازان برجسته پیشکسوت تربت جام می‌توان به مرحوم نظر محمد سلیمانی، مرحوم حسین سمندری، مرحوم عبدالله سرور احمدی، مرحوم حسین جوهریان، مرحوم ذوالفقار عسکریان و اسفندیار تخمکار اشاره کرد. شادروان غلام‌علی پورعطایی، شادروان نورمحمد درپور، کریم کریمی، حاج مراد علی سالار احمدی، غلامحسین غفاری، عبدالله امینی، عبدالعزیز احمدی، عبدالرئوف برنا، خوانندگان معروف و مطرح شهرستان هستند. (همان منبع)

هتن یا هتم :

به معنی کرانه‌های کوه یا شیربیشه و نوعی سماع عارفانه است. که در آن افراد دایره‌ای درست می‌کنند و درحال گردش پاهای خود را به زمین می‌کوبند. به تدریج به رقص خود سرعت می‌دهند و درحال چرخیدن دست‌های خود را به هم می‌کوبند و دایره را به تدریج کوچکتر می‌کنند. (وبگاه آفتاب آداب و رسوم مردم تربت جام aftab.ir)

چوب بازی :

این رقص شاید نمونه‌ای از شمشیر بازی‌های ایران باستان باشد و در آن دو نفر به صورت دایره‌ای می‌چرخند و دو چوب در دست دارند و نفر اول چوب‌های خود را به نفر دوم می‌زند و هرکه چوبش شکسته شود، از دایره بیرون می‌رود. از چوب بازان و هنرمندان رقص محلی تربت جام می‌توان به فاروق کیانی اشاره کرد. (همان منبع)

اشترخجو:

این مقام، مقام سفر و جدایی است. مقام اشترخجو مقام کاروانی است که می‌رود و آتشی را در دل باقی می‌گذارد. اعتقاد بر این است که دختر فقیری به نام پیرو (Pirov) برای تأمین احتیاجات پدر و مادر، به ناچار رخت پسران را میپوشد و کار شتربانی انجام می‌دهد. روزها و روزها می‌گذرد و کسی پی به راز این دختر که اکنون لباس مردان برتن دارد و برای سرپرستی خانواده اش تن به این کار سخت داده است، نمی‌برد. در این میان جوانی دیگر پی به راز دختر جوان برده، دل به او می‌بندد و مهرش را به جان می‌خرد. اما بین این دو دل‌داده جدایی می‌افتد و دختر جوان به دنبال سرنوشت خود با کاروانی، راهی می‌شود و عاشق خود را تنها می‌گذارد. مقام اشترخجو، که زنگ کاروان‌های را تداعی می‌کند، بیان مویه‌های عاشقانه این جوان است: (<http://dootari.blogfa.com>)

اوهوو پیرو، اوهوو پیرو راها دوروو، اووا شوروو نروو نروو، نروو نروو

مشق پلتان:

مشق: رژه، پلتان: پیل تنان در زمان هخامنشیان و اشکانیان در پادگانهای نظامی برای آمادگی جسمی به سربازان آموخته می‌شده است. افراد در این بازی همراه با سرنا (سورنا: نای شادمانی جای شیپور جنگ را گرفته است). (وبگاه www.fardayejam.com)

نتیجه گیری:

از دستاوردهای عصر مدرن تولید اوقات فراغت است و این امر سبب توجه بیشتر مردم جهان به مقوله گردشگری گردیده است. در این میان در سال‌های اخیر گردشگری فرهنگی مورد توجه بسیاری از افراد قرار گرفته است و کشورهای جهان به منظور دستیابی از مزایای آن به ارائه روش‌های نوین و خلاقیت‌هایی در این زمینه پرداخته‌اند. یکی از این موارد توجه به موسیقی و رقص‌های محلی است که مخاطبان خاص خود را دارد و برای جامعه محلی باعث ایجاد اشتغال و فرصت‌های شغلی، افزایش درآمد ساکنان محلی و مهم‌ترین امر تقویت روحیه مردمان محلی و تلاش آنان برای حفظ موسیقی و احیای آیین‌های سنتی می‌شود. موسیقی‌های بومی به نوعی بیانگر خلیات و روحیات افراد آن منطقه هستند. همان‌گونه که موسیقی مقامی موسیقی ساکنان کوهپایه‌ای و کوهستان است و تا حدودی متناسب با روحیات ساکنان کوهپایه است به گونه‌ای که هر چقدر به جنوب خراسان به سمت کویر می‌رویم موسیقی خاموش قنات حاکم می‌شود. موسیقی از گذشته‌های دور یکی از زیباترین و پرفرودارترین هنرها بوده است و در حال حاضر هم حضور پررنگی در زندگی انسانها دارد. لذا منطقه تربت جام با توجه به دارا بودن موسیقی غنی مقامی و به‌خصوص رقص‌های مرتبط با آنها از پتانسیل کافی برای توسعه گردشگری فرهنگی و گردشگری موسیقی در کنار مقوله گردشگری برخوردار است. سرزمین تربت جام جدای از سابقه و قدمت دیرینه موسیقی و فرهنگی، آثار گردشگری تاریخی و تفریحی درخور توجهی را نیز دارا می‌باشد. بسیاری از استادان موسیقی مقامی در این سرزمین علاوه بر اجرای داخلی دارای تجارب بسیاری در زمینه بین‌المللی نیز می‌باشند. متأسفانه شاهد آن هستیم که بسیاری از کشورهای فعال در گردشگری موسیقی از طریق برپایی فستیوال‌ها و جشنواره‌های موسیقی در کشور خودشان و دعوت از هنرمندان ایرانی و به‌خصوص تربت جام، توانسته‌اند علاوه بر مزایای اقتصادی و جذب گردشگران نیز از هنر ما نیز بهره‌مند گردند. حال آن که متأسفانه در ایران موسیقی مقامی مهجور مانده است و بسیاری از ایرانیان حتی در مورد غنا و قدمت این موسیقی اطلاع چندانی ندارند و برای برخی حتی نا آشنا می‌باشد؛ در اولین قدم نیاز به برنامه‌ریزی منطقی و عملی می‌باشد در جهت استفاده از موسیقی مقامی به عنوان عاملی برای جذب گردشگران فرهنگی است.

نکته مهم در این زمینه؛ عدم آشنایی قشر جوان با موسیقی مقامی است. در این صورت فقط حافظان و حامیان این موسیقی افراد قدیمی و سالمندان می‌باشد و در نتیجه امکان انتقال آن به صورت نسل به نسل اماکن پذیر نخواهد بود. پیشنهاد می‌گردد در جهت توسعه گردشگری موسیقی دولت و شهرداری‌ها اقدام به

برگزاری فستیوال‌ها و جشنواره‌هایی در داخل خود منطقه (تربت جام) در مکان مناسبی که حال و هوای موسیقی مقامی گذشته را به مخاطبین انتقال می‌دهد، نماید. بدین جهت هم مکان مناسبی برای گردشگران خارجی فراهم شده است و امکان آشنایی مناسبی برای سایر مردم با موسیقی مقامی فراهم می‌گردد. بدین صورت تجربه حضور آنان در مکانی خاص با موسیقی همراه شده و تأثیر شگرفی را در آنان به جای می‌گذارد. در این زمینه نیاز به بازاریابی مناسبی برای گردشگری موسیقی وجود دارد تا این سبک از موسیقی خود به عنوان برندی در جهت معرفی تربت جام به عنوان یک منطقه مناسب برای گردشگری موسیقی به کار رود تا مخاطبان خود را جذب نماید.

بر اساس مصاحبه و گفتگوهایی که با چند نفر از افراد مطلع در این زمینه انجام شده است، اکثر آنها به گوشه‌گیری و عدم توجه زیاد به استادان فعال در زمینه موسیقی مقامی تربت جام اشاره نموده‌اند. باید به این افراد که حافظان و فعالان این موسیقی هستند توجه جدی نمود و از هنر آنان در جهت برگزاری کلاس‌ها و کارگاه‌های ساز شناسی چه برای گردشگران خارجی و چه برای گردشگران داخلی استفاده نمود. تهیه مستندها و فیلم‌هایی بر اساس روایت‌هایی که درباره این مقام‌های موسیقی وجود دارد خود می‌تواند عاملی برای آگاهی و اطلاع رسانی به مردمان باشد.

منابع و ماخذ:

- ۱) اشرفی ریزی، حسن و کاظمی، زهرا، (۱۳۹۱)، کتابخانه‌ها و گردشگری فرهنگی فرصتی برای توسعه خدمات اطلاع رسانی، تهران، جلد اول، چاپار.
- ۲) الوانی، مهدی و دهدشتی شاهرخ، زهره، (۱۳۷۳)، اصول و مبانی جهانگردی، تهران، چاپ اول، انتشارات بنیاد مستضعفان و جانبازان.
- ۳) بونی فیس، پرسیلا، ترجمه محمود عبدالله زاده، (۱۳۸۰)، مدیریت گردشگری فرهنگی، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.
- ۴) پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۹۱)، گردشگری ماهیت و مفاهیم، تهران، چاپ هفتم، سمت.
- ۵) دولت آبادی، فیروز و یعقوب زاده، رحیم، (۱۳۸۸)، گردشگری فرهنگی و راهکارهای مناسب برای ارتقای آن در جمهوری اسلامی ایران، تهران، چاپ دوم، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی.
- ۶) رضوانی، علی اصغر، (۱۳۷۴)، جغرافیا و صنعت توریسم، تهران، پیام نور.
- ۷) رنجبران، بهرام و زاهدی، محمد، (۱۳۹۰)، شناخت گردشگری، اصفهان، چاپ دوم، چهار باغ.
- ۸) زندباف، حسین، (۱۳۸۸)، تاریخ و فرهنگ موسیقی جهان، تهران، چاپ اول، مرکز موسیقی حوزه هنری.
- ۹) زیاری، کرامت الله و صادقی، محمد، (۱۳۹۰)، موسیقی و گردشگری نمونه موردی موسیقی سنتی جزیره قشم، همایش ملی قشم و چشم‌انداز آینده.
- ۱۰) سپهر، محمد همایون و رحیمی، بهمن، (۱۳۹۱)، «گردشگری آیینی، آیین نوروز شیراز»، همایش ملی گردشگری و طبیعت گردی ایران زمین، اولین دوره، همدان.
- ۱۱) فرخلو، مهدی (۱۳۸۵)، جغرافیای جهانگردی و برنامه ریزی اوقات فراغت، تهران، چاپ اول، انتشارات جهاد دانشگاهی تهران.
- 12) Rodríguez-Santos, M. Carmen , González-Fernández, Ana M , Cervantes-Blanco, Miguel, (2013), Weak cognitive image of cultural tourism destinations , Quality and Quantity, volume 47.
- 13) Towner, John,(1997), Tourism and Culture, Annals of Tourism Research, volume 24. Elsevier Ltd
- 14) Lynch, Mary Frances , Duinker, Peter N, Sheehan, Lorn R & Chute, Janet E , (2011), The demand for Mi'kmaw cultural tourism: Tourist perspectives , Tourism Management , volume 32, Elsevier Ltd.
- 15) -Richards,G (2002), Torism and the world of Culture and Heritage, tourism Receration Research, vol. 25(1), Elsevier Ltd.
- ۱۶) سایت شهرداری تربت جام/درباره شهر/ موقعیت جغرافیایی شهر، (<http://torbatjamcity.ir>)
- ۱۷) ویکی پدیای فارسی / تربت جام fa.wikipedia.org
- ۱۸) وبگاه آفتاب، (وبگاه آفتاب، آداب و رسوم مردم تربت جام <http://www.aftabir.com>)
- ۱۹) مدنی، هدیس، گردشگری موسیقی، (<http://www.donya-e-eqtasad.com/news>)

۲۰) پورقناد، سجاد، (فروردین ۱۳۸۹)، گردشگری و موسیقی، گفتگوی هارمونیک

(<http://www.harmonytalk.com>)

۲۱) کریمی سورند، محبوبه، (فروردین ۱۳۹۲)، موسیقی مقامی و رقصهای آیینی تربت جام،

(<http://torbatjam91.blogfa.com>)

۲۲) موسیقی مقامی و حرکات موزون آیینی تربت جام (<http://seeiran.ir>)

۲۳) مالدار، فاروق، (۲۵ بهمن ۱۳۹۲)، معرفی موسیقی محلی تربت جام (shakib44.blogfa.com)

۲۴) موسیقی تربت جام (<http://dootari.blogfa.com>)

(www.fardayejam.com) ۲۵